

Българският символизъм – модуси и употреби¹

Виолета Русева е изследовател, който от десетилетия пребивава в сферата на онова, което се очертава като сложно разрастнал се, все по-диференциран, все по-необгледим обект в собствените ѝ дирения – „херменевтичното поле на българския символизъм“. В случая имам предвид не само монографиите „Аспекти на модерността в българската литература през 20-те години“ (1993), „Генеалогия на българската модерност. Яворов“ (2001), „Елегии за безутешни дни. Книга за Дебелянов“ (2010), но и съставителството на двете антологии „Манифести на българския авангардизъм“ (1995) и „Български символизъм“ (2000) – начинания, които неизменно провокират идеи за себеосмислянията на българския символизъм (респ. модернизъм) и които пораждат идеи за това, как образът на този културен и художествен феномен в българската литература би могъл да бъде зададен в актуална научна парадигма – т.е. наново конституиран, преформатиран и реструктуриран, може би дори деканонизиран². Всички тези изследователски и съставителски усилия бележат своеобразни етапи в пътя към опуса-синтез „Български символизъм: модуси на различимост“ (2014).

Този внушителен, не само като обем, но и като научни намерения труд буди размисъл въобще около конципирането на българския символизъм, най-вече около неговия завършен, привидно прояснен образ

¹ В. Русева. *Български символизъм: модуси на различимост*. УИ Св. Св. Кирил и Методий. Велико Търново. 2014, – 400 с. [V. Ruseva. *Balgarski simbolizam: modusi na razlichimost*. UI Sv. Sv. Kiril i Metodiy. Veliko Tarnovo, 2014, – 400 s.]

² Тук не мога да не спомена друг такъв опит със символизма в българската литература (Й. Ефтимов. *Божествената математика. Тревожната хетероклитност на българския символизъм*. С., 2012; [Y. Eftimov. *Bozhestvenata matematika. Trevozhnata heteroklitnost na balgarskiya simbolizam*. S., 2012]), изследване, в което същностно е равнополагането на канонични фигури на български символисти – Яворов, Дебелянов – с маргинални, периферни, „второразредни“ автори като Иван Ст. Андрейчин и Иван Грозев. В този смисъл двете монографии, макар и твърде различни като интенционалност – заформят контекст по преосмисляне на символизма като визия, термин, концепт в литературната ни история.

в литературната ни наука от края на 60-те/началото на 70-те години на ХХ век насетне. Дори нещо повече: опусът „Български символизъм: модуси на различимост“ е монография, която поражда пориви по пре-написване, ревизиране, реструктуриране историята на българския символизъм.

Респектиращият с обхвата и проблематиката си труд се състои от осем крупни раздела – детайлни вписвания-вживявания в херменевтичното поле на българския символизъм през 20-те години от ХХ век: I. Проблематизиращото поле: невъзможните 20-те; II. Непостижимата генеалогия. Яворов; III. Как помни литературата?; IV. Пейзаж от стихове, акварели и сюити; V. Етюди за символисти и книги; VI. Библиотеката. Книги. Илюстрации; VII. Херменевтичното поле; VIII. Без заключение. Български символизъм: някои акценти.

Заглавието „Български символизъм: модуси на различимост“ – с ударния си лаконизъм и в духа на манифестната стилистика от 20-те, с акцента върху нечленувания термин „български“ – подсказва, че става дума за едно евентуално конципиране на символизма в литературата ни, за една от неговите интерпретативни употреби – за полагането му всред времевата ускореност, морално-ценностни разломи и естетически сривове на второто десетилетие на ХХ век. Подобен наслов би могъл да се мисли и като израз на усъмняване, и то съвсем резонно, в зададената от христоматийните монографии за символизма (С. Хаджикосев, Р. Ликова, Ст. Илиев) като че ли неподrivна негова структурираност и фактология.

Ако в по-ранните си публикации от 90-те години на ХХ век В. Русева се стреми да обхване и опише езотеричното наречие на българските символисти в неговата семиотична единност (най-представителна е статията „Българският символизъм като интертекст“, 2000), или, напротив, в монографиите си за П. К. Яворов и Д. Дебелянов се стреми да обособи авторовата индивидуалност всред т. нар. „договореност на поетическото“, то в това последно изследване водеща е тенденцията по открояване и профилиране на различията/различимостите вътре, в сърцевината на единността, в поетическия език на символизма. На свой ред българският символизъм е видян като изследователски конструкт, подлежащ на трансформации в „подвижното херменевтично поле“ (392 с.). Подобна позиционираност спрямо обекта на изследване не би могла да доведе до друго, освен до един *фасетъчно* изграден труд, в който непрестанно ще са промисляни ефектните сближения и раздалечавания между почерците (светонагласите) на български поети символисти (П. К. Яворов, Н. Лилиев, Ем. Попдимитров, Хр. Ясенов, Н. Райнов). В този смисъл изследването опонира, въпреки неизбежните сходства в някои тези, на завършения,

устойчив, *проспективен* образ на българския символизъм, изграден през 80-те години на XX век от Р. Ликова (но в действителност зададен от С. Хаджикосев през 70-те) – на литературноисторическата визия за преходност и разпад на символизма, на виждането за неговото неизбежно епистемологическо преломяване. До голяма степен зададеното във фундаменталните обзори на Р. Ликова е литературноисторическият модел, към който В. Русева не е безпристрастна – по протежение на целия труд се забелязват редица постановки на приемане-оттласкване от този вкоренен в мисленето ни за българския символизъм модел. Това ще предопредели и *отвореността* на изследването (провокативната последна глава, където биват посочени утвърдените до момента подстъпи в проучването на значимия художествен феномен). Предизвикателната отворена структура на монографията е обусловена от *отказа от хронология* на явлението и от оперирането с *историческото*, с лаконичната фактология. Същинският прийо̀м, на който изследването се уповава, е *съотнасянето* между разнородни художествени феномени, както и посочването на породилите ги критикоинтерпретативни стратегии. Трудът на В. Русева като цяло е базиран върху неотслабващия стремеж да бъде изтъквана и фиксирана едновременността: „Контекстът може да бъде изграден и чрез прегъване на пространството и съединяване на точки в него“ (с. 287). Привеждането на огромен брой самопонятни факти, нерядко без коментар или аргументация, поднасянето им от много характерното за авторката писане в бъдеще време или в условно наклонение, указващо предизвестеността на събитията или, обратно, тяхното осветляване от личното изживяване на пишещата, е едно от своеобразията на труда. Фактологията обаче не всякога говори сама по себе си и често заплашва да премине в неефектна протоколност на писането. От друга страна, тази оголена констативност, един вид „нищанска постулативност“, е в съзвучие със заглавието на труда, както и с очевидната проникнатост на целия текст от манифестния патос на 20-те. Вживяността, пристрастието към обектите на проучване и съотнасяне нерядко бива обособявана в труда на В. Русева в *метадискурс*, в надредни автокоментари или – в изследване на собствената изследователска оптика.

Най-значимият принос в изследването е радикално промененият ракурс към изследователския обект *български символизъм*, мисленето му като „културен пренос“ от предвоенното време в периода на 20-те години, проследяването му като установяваща се традиция и памет, като незабравя и синтез на предходното. В този смисъл онаслювяването „Български символизъм: модуси на паметта“ ми изглежда далеч поадекватно спрямо интенциите на труда. Подчертано ретроспективната нагласа на изследователката обуславя и насочеността ѝ към ембле-

матични книги на символисти от 20-те години и малко преди това (Лиливата „Птици в нощта“ (1919), Ем.-Попдимитровите „Вечерни миражи“ (1920) и „Кораби“ (1923), „Рицарски замък“ (1921) на Хр. Ясенов и една дълга серия езотерично-ерудитски четива с оформление на автора Николай Райнов, наченала с „Богомилски легенди“ от 1912 година). Тези книги са видени като синкретични поетически модели, т.е. не като отживялост и архаика, а като актуализиране на съхраненото в културната памет, съживено и обогатено от новите естетически търсения. В този аспект на тълкуване попада и Гео-Милевото сп. „Везни“, недвусмислено обявено за „синтез на предходното време“ (с. 312) – всъщност една от най-продуктивните *ретроспективни* тези на В. Русева.

Самата история на българския символизъм, неговият „литературно-исторически сюжет“ биват конструирани чрез топоси на паметта и тук трябва да се посочи находчивото ѝ кръгово очертаване в изследването: между Яворовите поетически бележници, т.е. „документалността на архива“, откъдето винаги могат да изникнат основания за *различен* прочит, до въздигането на Яворов като основополагаща фигура на модернизма в литературата ни (чрез апологетизирането му от Гео Милев), и парадоксално – чрез неговото оспорване, чрез проблематизирането на значимостта му в поетологико-идеологическите дебати на 20-те („Хиперион“, „Нов път“). Именно в модуса на паметта българският символизъм е видян като припомняне и съживяване на поетически почерци отпреди Войните и съответно – като идеологическо консолидиране, скрепяване, обединение на авторовите индивидуалности в единно формиране. Особено приносен е акцентът върху културостроителните усилия на Ив. Радославов (чрез антологията „Млада България“ от 1922 г. и множеството му конститутивни или полемични текстове в сп. „Хиперион“, сочеци символизма като непреходност и органически етап в литературноисторическия ни развой). Авторката отделя нужното внимание и на неговата „Българска литература 1880–1930“ от 1936 г., т.е. на акта на първото вписване на символизма в литературната ни история, което, от своя страна, прояснява мястото на „индивидуализма“ като негов предетап.

Що се отнася до прецизно-углъбеното вглеждане в творчеството на четиримата български символисти, тук също – в хода на анализа – се пораждаат иновативни тези или продуктивни гледни точки. От такъв порядък е твърдението за *диалогичността* на Лилиевата поезия (с. 121), както и обявяването му за „голям трагически поет“ (с. 114). Твърдения, които снемат положеното върху тази поезия клише за песенност и херметизъм. В този смисъл продуктивно е и гледището към Ем. Попдимитров като към сложна авторова фигура, както и настояването да се про-

види този поет най-вече като „философ на времето“ (с. 137). Все пак не мисля, че подобно категоризиране на Ем. Попдимитров би влязло в разрез с очевидната декоративност/сецесионност на поезията му – по-скоро философизирането на времето органически се съдържа в уникалността на поетическия му почерк. Приносни са и ред наблюдения над екстатичната образност у Хр. Ясенов, донякъде в сходство с виждането на Р. Ликова, неговата поезия е анализирана като отгласяване-поместеност на не-свои звучения. Преобръщащата тази теза формулировка обаче е виждането за Ясеновата лирика като „синтезът на символизъм, винаги помнеш своите основания“ (с. 173). Най-проникновено, според мен, е вглеждането в книгите на Н. Райнов, чрез които този автор – със „смелите си мистификационни жестове“, с афинитета към неприсъщи на съвременното му жанрове и с орнаменталността на сюжетите и мотивиката си, се оказва положен в една особена зона – вписан в символизма, но и определено надхвърлящ го. В този смисъл подчастта с наслов „Художникът, който удари дамара на словото“, посветена на Ив. Милев, би могла да се определи като най-иновативния преход към раздела „Етюди за символисти и книги“. Изображенията му са тълкувани (по-точно съпреживявани) от авторката чрез ключови текстове от символистичната и „септемврийската“ поезия, т.е. функционират като нагледи на емблематични през 20-те (а и за времето преди това) поетически визии.

Съвсем закономерно изследователката се завръща към своя същностна теза отпреди години, сега обаче добила устойчивост чрез многократните едновременни прочити на разнородни културни явления от 20-те години, а именно тезата за четене на символизма като „общ текст“ (с. 389). В този смисъл изследването на В. Русева би могло да се определи като *опит с паметта*, т.е. опит с културните трансформации, изтласквания, напластявания, актуализирания. Поради това, въпреки усещането на някои места в работата за лаконична недоизказаност (понякога спонтанна, друг път – почти манифестно стилизирана), усилията на Виолета Русева да изведе образа на българския символизъм като сглобеност и взаимопроникване на масиви културна памет са наистина продуктивни и задават нови изследователски хоризонти.

Бисера Дакова